

Publication of Association Esprit, Société et Rencontre
Strasbourg/France

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

Volume 5 Issue 8, p. 1303-1316, December 2012

**GÖRSEL İLETİŞİM ARACI OLARAK İŞARET,
PİKTOGRAM VE SEMBOLLERİN KULLANIM
ALANLARINA GÖRE İNSAN DAVRANIŞLARI
ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ VE SEMİYOTİK AÇIDAN
DEĞERLENDİRME***

*THE EFFECTS OF SIGNS, PICTOGRAMS AND SYMBOLS AS
VISUAL COMMUNICATION MEDIUM ON THE HUMAN
BEHAVIOR WITH REGARD TO AREA OF USAGE AND A
SEMIOTIC ASSESSMENT*

Yrd. Doç. Dr. Tarık YAZAR

*Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü
Resim-İş Eğitimi Anabilim Dalı*

* Bu makale Başkent Üniversitesi Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi'nin düzenlemiş olduğu 1. Sanat ve Tasarım Eğitimi Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur.

Abstract

Humans, who continually exchange information with their environment, have always tried to create visual communication media that we come face to face all the time in order to communicate since the beginning of history and have used lots of signs. These media that have continued up to our date and made communication possible since the functional pictures drawn on cave walls have emerged from various needs and have made their ways to our date. The people of our day have developed communication systems that consist of signs, pictograms and symbols in order to keep up with the technological systems that come to being within social life and to provide universally effective communication. The visual communication symbols used in these communication systems are very important in that they help people understand each other and make their lives easier by having more effective communication.

When the common instinctiveness in people's perception and behavior styles are examined, it can be said that people show the same perception and behavior styles for many events, situations, colors and forms. Within this context; signs, pictograms and symbols pass on information to put together thoughts and lives in terms of their roles in learning process. However; these signs and symbols can have different meanings in terms of their areas of usage because of cultural differences between people and they can cause lack of communication or undesired negative situations because of lack of perception.

This study aims to investigate the effects of the meanings of signs, pictograms and symbols on human behavior with regard to their areas of usage and to assess them on semiotic, semantic, syntactic and pragmatic levels.

Key Words: Visual Communication, Sign, Pictogram, Symbol, Semiotics.

Öz

Çevresiyle sürekli bilgi alış verişinde bulunan insan, uygarlık tarihinin başlangıcından buyana iletişim sağlamak amacıyla her an karşı karşıya bulunduğumuz görsel iletişim araçlarını yaratma çabasında olmuş ve birçok işaret kullanmıştır. Mağara döneminde duvarlara çizilen işlevsel resimlerden günümüze kadar süregelen ve iletişimi sağlayan araçlar çeşitli ihtiyaçlardan ortaya çıkmış ve günümüze ulaşmıştır. Günümüz insanları da toplumsal yaşam içinde gelişen teknolojik sistemlere ayak uydurmak ve evrensel düzeyde etkili iletişim sağlamak amacıyla işaret, piktogram ve sembollerden oluşan iletişim sistemleri geliştirmişlerdir. Bu iletişim sistemlerinde kullanılan görsel bildirişim simgeleri farklı kültürlerden insanların birbirlerini anlayabilmesi ve daha etkili iletişim kurarak yaşamlarını kolaylaştırması bakımından çok önemlidir.

İnsanın algılama ve davranış biçimlerindeki ortak içgüdüsellik araştırıldığında insanların birçok olay, durum, renk ve biçim karşısında aynı algılama ve davranış özelliklerini gösterdiği söylenebilir. Bu bağlamda işaret, piktogram ve semboller, öğrenme sürecindeki rolleri açısından, düşüncelerin ve yaşantıların birleştirilmesi için insanlara görsel olarak etkili bilgi aktarırlar. Ancak, bu işaret, piktogram ve semboller insanlar arasındaki kültür farklılıklarından dolayı kullanım alanlarına göre farklı anlamlara gelebilmekte ve iletişimin yetersizliğine ya da algılama eksikliği nedeniyle istenmeyen olumsuz durumların oluşmasına neden olabilmektedir.

Bu çalışmada işaret, piktogram ve sembollerin mesaj iletmek amacıyla yüklendikleri anlamların kullanım alanlarına göre insan davranışları üzerindeki etkilerinin araştırılması ve semiyotik açıdan, semantik, sentaktik ve pragmatik düzeylerde değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Görsel İletişim, İşaret, Piktogram, Sembol, Semiyotik.

1. Giriş

İnsanlık ve uygarlık tarihinin başlangıcı olarak bilinen komünel dönemde görsel iletişim sürecinin başladığı söylenebilir. Kazılardan çıkartılan ve günümüzden yüzlerce yıl öncesine dayanan buluntulardan elde edilen bilgilere göre insanlar mağara duvarlarına, kayalara basit işaretler çizerek tarih içinde kendi varlıklarını göstermeye çalışmışlardır. Yazının ilk basamağı olarak kabul edilen bu çizimler arasında av sahneleri, hayvan resimleri ve o döneme ait farklı şekiller yer almaktaydı. Zamanla bu şekiller soyut sembollere dönüşerek insanlar arasındaki iletişimin sağlanmasında kullanılmaya başlamıştır.

Birlikte yaşamanın başlıca koşulu olan iletişim, genel olarak sözlü, sözsüz ya da dokunsal olarak gerçekleştirilir. Her iletişim eyleminin önemi kullanıldığı yere göre değişir. Ancak, sözlü dil gelişinceye kadar sözsüz mesajlarla iletişim gerçekleştirildiğinden diğer iletişim türleri arasında görsel iletişim giderek gelişmiş ve daha çok önem kazanmıştır. Günümüzde hızla gelişen teknolojik sistemler daha hızlı ve etkili iletişim sistemlerine gerek duyulmasına neden olmuş ve bunun sonucunda işaret, piktogram ve sembollerden oluşan görsel bir dil geliştirilmiştir.

Görsel bir dilin oluşturulması çalışmalarında semiyotik ve semantik gibi dilbilimin dalları, estetik kültür tarihi gibi insan bilimlerinden ve onların alt dallarına ilişkin bilimsel verilerden faydalanılmaktadır. İnsanların algılama ve davranış biçimlerindeki ortak içgüdüsellik araştırıldığında birçok olay, durum, renk ve biçim karşısında aynı algılama ve davranış özelliklerini gösterdiği gözlemlenebilmektedir. Bundan dolayı denebilir ki görsel iletişim kuramı insanların gelecekteki ortak dil ve kültüre sahip olma umutlarının bir arayışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde kullanılan her türlü işaret, piktogram ve semboller bu çabanın sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Görsel iletişim araçlarını tasarlamak kadar onları kullanmakta önemlidir. Çünkü, insanlar arasındaki kültürel farklılıklardan dolayı kullanım alanlarına göre farklı anlamlara gelebilmekte ve iletişim yetersizliğine ya da algılama eksikliğine neden olabilmektedirler.

Yapılan her resim, her şekil çağrışım yoluyla tümcelere gönderme yaparak anlatılmak istenen metni açımlayabilmektedir. Çağrışım ilişkisinin temel dayanak noktası benzeşme ilkesidir. Örneğin kuru kafanın ölümü sembolize etmesinin temel nedeni öldükten sonra insan vücudunun ulaştığı biçim olmasıdır. Çağrışım, anlam ve anlamlandırma ise semiyotikle doğrudan ilişkilidir. Semiyotik ise, belirtme, bilişim, bildirişim, iletişim ve haberleşmeye ilişkin olay ve olgular üzerinde çalışan genel teori ve anlam sistemlerini inceleyen bilimlerin metodolojisi olarak değerlendirilmektedir.

2. Görsel İletişim

Toplumsal yaşam insanoğlunu sosyo-ekonomik düzeyleri farklı olmasına rağmen bir arada olmaya zorlamaktadır. Bunun sonucunda insan yaşamının vazgeçilmez bir ögesi olan “iletişim” olgusu ortaya çıkmaktadır. İlk insanlar konuşmaya başlamadan önce kendi aralarında beden hareketleriyle ve daha sonra da resimler, simgeler, işaretler çizerek iletişim kurmaya çalışmışlardır. “Prehistorik devirlerden beri birlikte yaşamının başlıca koşulu olan iletişime bir düzen ve açıklık getirmek isteyen insan, düşünce ve kavramlara görsel bir anlatım kazandırmanın yollarını araştırmıştır” (Bektaş, 1992: 9). “Görme duyusu insanoğlunun en önemli duyularındandır. Çevremizdeki nesnelere, olayları, durumları önce göreyerek tanımlar ve sonra anlamaya çalışırız. İnsanoğlu bu özelliğini geliştirmek için onbinlerce yıl harcamıştır” (Uçar, 2004: 17). Bazen soyut elemanların da çizildiği kaya resimleri insanoğlunun doğrudan iletişim gereksinmesini bize gösteren en eski görsel iletişim belgeleridir. Gördüklerini benzeterek çizen, şekil ve sembollere dönüştürebilen insanlar binlerce yıl aralıksız devam edebilecek olan görsel iletişime yeni bir bakış açısı kazandırmışlardır. Gereksiz detaylardan arındırılarak sadeleştirilmiş görsel iletişim örnekleri birçok toplumda dolaylı iletişim öğeleri olarak kullanılmaktadır.

Doğadaki işaretleri binlerce yıldan beri gözlemleyen insan, rastlantıyla çizbildiğini keşfettikten sonra, bilinçli bir şekilde semboller ve resimler çizerken düşüncelerini somutlaştırmak ve başka insanlara aktarabilmek için adına ‘yazı’ dediğimiz ve görsel iletişim kuramı üzerine temellendirilen simgesel işaretleri geliştirmişlerdir. M.Ö. 3000’lerde Mezopotamya’da, “...sayılar ve yazı, tapınak hesaplarının tutulması zorunluluğundan doğmuştur” (Zillioğlu, 1993: 158). Mısır’da ise sarayda firavunun gelir ve giderlerinin muhasebesini tutmak amacıyla yazı geliştirilmiş ve kullanılmıştır.

Görsel iletişim, işaret, piktogram ve semboller aracılığıyla insanlar arasında söze gerek duymaksızın gerçekleştirilen iletişim türüdür. Görsel iletişimin temelini oluşturan görme yeteneği algılamada önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü, görme sözcüklerden önce gelmiştir. Bizi çevreleyen dünyada kendi yerimizi göreyerek buluruz. Bu dünyayı sözcüklerle anlatırız ama sözcükler dünya ile çevrelenmiş olmamızı hiçbir zaman değiştiremez (Berger, 1993: 7). Görmek ve bakmak farklı olgulardır. Yalnız baktığımız şeyleri görürüz. Konuşmanın yeterli ya da mümkün olmadığı ortamlarda çevremizle bağlantı kurmamızı sağlayacak tek iletişim şekli ‘görsel iletişim’dir denebilir. Birbirinin dilinden anlamayan iki ayrı insan çoğunlukla, el-kol-yüz hareketleri ya da daha gelişmiş olan görsel bildirişim simgeleri aracılığıyla anlaşılabilir. Semboller, piktogramlar ve işaretler günlük hayatımızda sürekli karşımıza çıkarlar. Trafik işaretleri, havaalanlarında, alış-veriş merkezlerinde ve üniversite kampüslerinde kullanılan semboller, görsel iletişim araçları olduğu gibi aynı zamanda görsel iletişim öğeleri olarak da mesajın kolay ve çabuk algılanmasını sağlarlar. “Görsel iletişim varlığın ve yaşamın özüne, bio-psiko yaşamın doyurucu üretimine ait ‘estetik’ bilginin iletimidir” (Atalayer, 1994: 134). “...İnsan, görme duyusu aracılığıyla algıladığı dünyasal elemanları–olayları anlamlandırarak başkalarına aktarır, anlatır. (Bilgin, 1993: 18).

Göze görünen hemen hemen her şeyi konusu içine alan görsel iletişim, kendi içinde çok değişik dalları olan geniş bir konudur. “1960’lı yıllarla birlikte gelen yeni eğilim ve akımlar arasında sanat dersleri içine her türlü estetik görsel nesneyi alarak ‘görsel iletişim’ adı altında yepyeni bir sanat didaktiği öneren akım da bulunmaktadır” (San, 1983: 177). Evde, okulda, kulüpte, spor sahasında, sokakta ya da büroda, nerede olursak olalım çevremizdekilerle iletişim kurmak durumundayız. Collins’e göre “Hangi çevrede olursa olsun başarının yolu etkin bir iletişimden geçer” (2000: 8). İletişim, sosyalleşmenin kaçınılmaz bir gerekliliğidir. “Zekamız dış dünyadan bize ulaşan verilere dayanarak davranışlarımızı yönlendirir. Görsel iletilerin yorumlanması da bu işlemin bir bölümünü oluşturmaktadır” (Ruelle, 1995: 153).

İletişim kavramı çok farklı alanlarda kullanılmakta ve değişik anlamlara gelebilmektedir. Sillars'a göre iletişim; "İletilmek istenen materyalin ilgili herkes tarafından tamamen anlaşılması amacıyla bilgi, kanaat ya da düşüncenin, yazı, konuşma ve görsel araçlarla veya bunların bir arada kullanılmasıyla iletilmesi alınması veya değiştirilmesi olarak tanımlanmıştır (1995: 1). Theodorson'a (1969) göre iletişim; "Bilgi, düşünce, tutum ve duyguların bir birey ya da grup tarafından diğer bir birey ya da gruba semboller aracılığıyla aktarılmasıdır" (Quail, Windahl, 1994: 7). Gerbner'e (1967) göre iletişim; "İletiler yolu ile oluşan toplumsal etkileşimdir" (Quail, Windahl, 1994: 7). Brelso ve Steiner, İletişimin bir süreç olduğunu vurgulamışlardır. "Sözcüklerin, figürlerin, resimlerin, grafiklerin v.b. sembollerin kullanılarak, bilgi, duygu, düşünce ve becerilerin aktarılması süreci olarak tanımlamışlardır" (Ergin, 1995: 27).

Bireyler arasında ortak simgeler sistemiyle gerçekleştirilebilecek anlam ve bilgi alış-verişinin olabilmesi için bildirişim görevi üstlenen iletişim aracının bir 'alıcı'sının olması ve bu alıcının "karşı açıdan" (Özer, 1995: 82) iletiye olumlu ya da olumsuz bir tepki vermesi gerekir.

Canlılar arasında düşünce ve bilgilerini biriktirip aktarma olanağına sahip olan tek varlık insandır. Tüm insanların iletişim eylemini gerçekleştirirken bilgilendirmek, ikna etmek, yönetmek, eğlenmek, bilgilendirmek v.b. nedenleri ve amaçları vardır. "Görsel iletişimde kullanılan görseller, simgeler, işaretler genellikle evrensel olduklarından konuşarak kurulabilecek iletişimden daha anlaşılır ve etkilidirler" (Ketenci, Bilgili 2006: 256).

2.1. İletişim Türleri ve Görsel İletişimin Gerekliliği

Günümüzde iletişim, antropoloji, politika, psikoloji, sosyoloji gibi çok ayrı açılardan ele alınabilen ve dilden cinsel çekime ya da oyun davranışına kadar çok çeşitli biçimlerde sınıflandırılan bir konudur (Ana Britannica, 1988: 520). Değişik katmanlarda gerçekleşen bir etkinlik olarak iletişim, nitelikleri bakımından birçok türe ayrılmaktadır. Zıllıoğlu iletişim'i belli ölçütlere göre sınıflandırmıştır. Bu bağlamda iletişim;

Bir toplumsal ilişkiler sistemi olarak; Kişilerarası iletişim, Grup iletişimi, Örgüt iletişimi, Toplumsal iletişim, **Grup ilişkilerinin yapısına göre;** Biçimsel olmayan (informel) yatay iletişim, Biçimsel (formel) dikey iletişim, **Kullanılan kanallara ve araçlara göre;** Görsel iletişim, İşitsel iletişim, Görsel-işitsel iletişim, Dokunma ile iletişim, Telekomünikasyon, Kitle iletişimi ya da Doğal araçlarla iletişim, Yapay araçlarla iletişim, **Kullanılan kodlara göre;** Sözlü iletişim, Sözsüz iletişim, Yazılı iletişim, **Zaman ve mekan boyutunda;** Yüzyüze iletişim, Uzaktan iletişim" olarak sınıflandırılabilir (Zıllıoğlu, 1993: 19-20). İletişimin hangi yollarla gerçekleştirilebileceğini ve hangi süreçleri izleyeceğini saptamak için değişik iletişim modelleri geliştirilmiştir. Türü ne olursa olsun, her iletişim modelinde ortak olan üç öge vardır. Tunçkan'ında belirttiği gibi bunlar; "Kaynak (Verici), Mesaj (Bildiri) ve Hedef (Alıcı)" tir (1989: 4).

Biçimi, kapsamı ve nitelikleri bakımından birçok etkene göre sınıflandırılabilen iletişim türleri arasında görsel iletişim; "Üzerinde 100'den fazla dil ve 5000 dolaylarında diyalektin kullanıldığı bir dünyada belki de en hızlı ve kolay iletişim biçimi" (Uçar 1991: 15) olması bakımından önem taşımaktadır. İnsanlar birçok özellikleri ile genel olarak birbirine benzerler. Aynı kültürel çevre içinde yaşayan ve aynı dili konuşan insanlar rahatlıkla anlaşabilirler ancak, farklı kültürel çevrelerden gelen ve ayrı dili konuşan insanlar sözlü olarak zor anlaşabilirler. Bu nedenle iletişimin sağlanması için görsel öğelerden faydalanılır.

Günümüzde kültürlerarası iletişim sıklığı ve yoğunluğu nedeniyle en hızlı ve kolay iletişim türü olması bakımından görsel iletişime çok ihtiyaç duyulmaktadır. “Ted Cobun’un yaptığı bir araştırmaya göre %83’ünü görme ve % 11’ini de işitme yoluyla öğreniriz” (Ergin, 1995: 66).

2.1.1. Doğal Araçlarla İletişim

Doğal araçlar, iletişimin temelini oluştururlar. Doğada var olan olaylar arasındaki ilişkileri yansıtan işaretler bu grupta değerlendirilebilirler. İnsan sesi, vücut hareketleri ve yüz ifadeleri tüm toplumlarda iletişim sağlamak amacıyla kullanılan ‘doğal’ araçlardır. “Doğal belirtilerin kaynağı, bir olgunun gözlemlenmesinden, yalın bir yorum aracılığıyla çıkarılan sonuçtur. Örneğin, duman, ateşin varlığını, bulut, yağmurun yağacağını doğal bir ilişkiyle belirtir” (Vardar, 1982: 53).

2.1.2. Yapay Araçlarla İletişim

Mesaj aktarmak amacıyla insanlar tarafından yapılan, zaman ve kültür kavramına göre değişen, bir tasarım ögesi taşıyan ancak, doğal olarak var olmayan araçlardır. “Tamtam ve telefon, kaya resimleri, yazı, çentik, düğüm, sayılar, radyo ve televizyon insanın kültürüne, teknolojik birikimine göre iletişimde yararlandığı tekil ya da çoğul kanallı yapay araçlara farklı birkaç örnek oluştururlar” (Zıllıoğlu, 1993: 118).

2.1.3. Grafik İletişim

Grafik kavramı, görsel olarak algılanan nesnelere ve görüntülerle ilgilidir. İletişim ise her türlü bilginin insanlar arasında karşılıklı alışverişidir. Grafik iletişim, resim, görsel bildirişim sembelleri ve değişik türdeki çizimler aracılığıyla sağlanan iletişim şeklidir. Sillars’a göre grafik iletişim; “şema, tablo, çizim ve grafik esaslarına dayanan ve istatistiksel bilgi iletmeyi amaçlayan bir görsel iletişim çeşitidir” (1995: 17). Becer ise “görüntülerden oluşan bilgilerin değiş-tokuşu” (1997: 28) olarak tanımlamaktadır.

2.2. Görsel İletişim Araçları ve Kullanım Alanları

İnsanoğlu tarihsel süreç boyunca her an karşı karşıya bulunduğumuz görsel iletişim araçlarını yaratma çabasında olmuştur. “Kara, deniz, hava ulaşımında kullanılan ulaşım işaretleri, paralar, pullar, harfler, mühürler, uniformalar, bayraklar, flamalar, armalar, müzik notaları, mimik ve jestler, şemalar, rakkamlar, resim yazılar, halı ve kilim desenleri, günümüzde belirtke olarak kullanılan tabelalar, semboller, piktogramlar v.s. hep bu çabanın ürünüdür” (Sayın, 1989: 18).

Dünya’da insanoğlu paleolitik dönemlerden modern çağlara kadar kendi hayal gücünü gösteren kayaların üzerine yaptığı resimlerle iz bırakmıştır. “Görsel anlatım dediğimiz bu iletişim dilinin ilk örnekleri olan mağara devrindeki resim veya şekiller o zamanki insanlar arasında anlaşmayı sağlamaktaydı” (Akın, 2006: 37). “Şimdiye kadar en yoğun olarak incelenen mağara, Vicdessor vadisi’nin kireçtaşı kütesinde yer alan ve Avrupa’daki Buzul Çağı sanatının en güzel örneklerini barındıran Niaux Mağarası’dır” (Lewin, 1998: 192). (Şekil: 1)

Şekil:1. Mağara duvarlarına çizilen işlevsel- resimsel görsel iletişim aracı örneği (Lewin, 1998: 192).

Prehistorik dönemlerde taşlara kazınmış ya da boyanmış figürler ve kompozisyonlar zamanla stilize edilerek günümüze alfabetik işaretler olarak gelmiştir. “Bu çağda iletişim aracı olarak kullanılan ‘yalınlaştırılmış simgeler’, üretilen en eski el yazısı örnekleridir” (Friedl, Ott, Stein, 1998: 81). Kullanılan bütün işaretler arasında ilişki vardır. Bazı kuramlara göre, yazının kökeni eski Girit piktogramlarına kadar uzanır. Ancak, “Bilinen ilk alfabetik yazı bugünkü Lübnan, Suriye ve İsrail’in bulunduğu bölgede hüküm sürmüş olan Finike’liler tarafından bulunmuştur” (Becer, 1997: 90).

İnsanlar görsel iletişim aracı olarak çakıl taşlarını da kullanmışlardır. “Ara Taş Devrinde, Azil kültürü insanları çakıl taşları üzerine ilginç resimler çizmişlerdi” (Aygenç, 1986: 6). Bu resimlerdeki kompozisyonlar incelendiğinde, birbirine paralel çizgiler, zigzag, düz, kırık ya da dairelerden oluşan figürler görülebilir. Öte yandan İspanya’da, Girit’te ve Kuzey Afrika’da görülen kaya resimlerindeki şekiller, kalıplaşmış işaretler ve semboller de birer iletişim aracı olarak kullanılmıştır.

Günümüzde görsel iletişimi sağlayan semboller, evrensel boyutlar kazanmıştır. Hızla gelişen teknoloji ve her geçen gün yeni boyutlar kazanan insanlararası ilişkiler, globalleşme sürecinde işaretlerin daha sistematik hale getirilmesini zorunlu hale getirmiştir. 1900’lü yıllarda başlayan ortak dil çalışmaları sosyologlar, uzmanlar ve grafikçiler tarafından önemsenmiştir. “Batıda Gyorgy Kepes, Maholy Nagy, Otto Neurath gibi isimlerin bu konudaki yoğun çalışmalarına rastlıyoruz” (Denli, 1997: 33). Özellikle bu tarihten sonra görsel iletişimin, toplum ve bireyin tüm etkinlik alanlarında uygulanmaya başladığı söylenebilir.

Görsel iletişimin uygulama alanlarını Erhan şöyle sıralamaktadır:

- a) Üretim ve iş çevrelerinde güvenlik koşullarını bildirmede, üretim ve makinelerin kontrol ve kullanımlarında,
- b) Ulaşım ve taşımacılıkta, trafik işaretleri v.b.,
- c) Hizmet üretiminde, kodlama, arşivleme v.b.,
- d) Kamusal çevrelerde, kent içi ulaşım, haberleşme, turizm,
- e) Sivil ve askeri hizmetlerde, üniformalar, semboller, işaretler v.b.,
- f) Teknolojide renk ve biçim kodlu işaretler v.b.,
- g) Tüketim alanında, paketleme, reklam v.b. (1978: 9).

Özellikle son yıllarda TV yayıncılarının, anne babaların ve genelde toplumun, çocukları ve gençleri televizyon yayınlarının olası zararlı etkilerinden korumak amacıyla

RTÜK (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu) “Akıllı İşaretler Sistemi’ni (Şekil:2) uygulamaya koymuştur” (www.rtuk.gov.tr, 25.01.2008). Bu işaretler, TV’de programın olası zararlı içeriği ve hangi yaş grubuna uygun olduğunu göstermek amacıyla ekranda, program başlangıcında 5 saniye süreyle gösterilerek uyarı amaçlı mesaj vermektedirler.

Şekil: 2. RTÜK (Radyo ve Televizyon Üst Kurulu) Akıllı İşaretler Sistemi (www.rtuk.gov.tr, 25.01.2008).

Dünyanın birçok yerinde, hastanelerde, otellerde, motellerde, tarihi ve turistik yerlerde, otobüs terminallerinde, duraklarda, karayollarında, havaalanlarında, tren istasyonlarında, spor alanlarında, olimpiyatlarda, bilişim teknolojilerinde, tarım sektöründe, okullarda, üniversite kampüslerinde, müzelerde, tekstilde, acil çıkışlarda, güvenlik sistemlerinde, TV programlarında, telefonlarda, sanayi ürünlerinde, ambalajlarda, tuvaletlerde ve her türlü kullanım ürünlerinde görsel iletişim araçlarından yararlanılmaktadır.

2.2.1. Görsel İletişim Aracı Olarak İşaret, Piktogram ve Semboller

Görsel iletişim, sembol ve işaretler aracılığıyla insanlar arasında söze gerek duymaksızın gerçekleştirilen iletişim türüdür. Görsel iletişimin temelini oluşturan görme yeteneği algılamada önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü, görme sözcüklerden önce gelmiştir. Görmek ve bakmak farklı olgulardır. Yalnız baktığımız şeyleri görürüz. Konuşmanın yeterli ya da mümkün olmadığı ortamlarda çevremizle bağlantı kurmamızı sağlayacak tek iletişim şekli 'görsel iletişim'dir denebilir. Birbirinin dilinden anlamayan iki ayrı insan çoğunlukla, el-kol-yüz hareketleri ya da daha gelişmiş olan görsel bildirişim simgeleri aracılığıyla anlaşılabilir (Yazar, 2010: 50).

Toplumsal yaşam insanoğlunu sosyo-ekonomik düzeyleri farklı olmasına rağmen bir arada olmaya zorlamaktadır. Bunun sonucunda insan yaşamının vazgeçilmez bir ögesi olan "iletişim" olgusu ortaya çıkmaktadır. Gösteren ve gösterilen ilişkisine bağlı olarak, kayıt tutma, bilgilendirme, yönlendirme ve görsel bir konuşma dili oluşturmak amacıyla tasarlanan işaret, piktogram ve semboller yapısal nitelikleri ve anlamsal açıdan farklılıklar gösterebilmektedirler. Uçar, bilinen tüm kültürlerde iletişim süreçlerinin birbiriyle ilişkili olarak üç önemli ögesinin işaret, gösterge ve sembol olduğunu belirtmektedir (1991: 5).

2.2.1.1. İşaret

Bir düşüncüyü, bir kavramı anlatmak, varlığını belirtmek için yapılan hareket veya resimdir. Nişan, belirti, belli bir iz olarak tanımlanabilir. İşaretlerin günlük yaşamda çok yaygın kullanım alanı vardır. Örneğin, beden dili ile parmakla işaret etmek ve çizgilerle, yalın şekillerle bir mesajı iletmek gibi anlatım özellikleri vardır. İşaretlerin yöresel anlamı olduğu gibi uluslararası düzeyde anlam kazananları da vardır. Trafik işaretleri ve ürünler üzerindeki 'geri dönüşüm' gibi işaretler örnek olarak gösterilebilir (Şekil: 3).

Şekil: 3. İşaret Önekleri (Taşkıran ve Diğerleri, 1991).

Peirce işaretleri; ‘benzeyen işaretler’ (İkonlar), ‘alamet işaretleri’ (Belirtiler), ve ‘anlaşmalı işaretler’ (Semboller) olmak üzere üç grupta incelemiştir. Buna göre bir fotoğraf, benzeyen işarettir, karabulutlar yağmurun alamet işaretidir. Anlaşmalı işaretler, bir başka nesneyi veya durumu anlaşmalı olarak gösteren işaretlerdir.

2.2.1.2. Piktogram

Steibner ve Urban’a göre piktogram, “Bir kavram veya fikri görsel hale dönüştürmek için sembollerle yalın şekilde oluşturulan resimsel-yazı şeklidir” (1982: 261). Sözen ve Tanyeli’ye göre piktogram, “Hiyeroglif ve benzeri yazı sistemlerinde bir kavramın karşılığı olarak kullanılan resimsel ögedir” (1992: 190). “Piktogramlar, neyin nerede bulunduğunu, ne amaca yönelik olduğunu gösteren, bir başka deyişle bir mekanın, eylemin, uyarının, yaptırımın, hizmetin insanlara ulaşabilmesini kolaylaştıran görsel işaretler veya işaret sistemleridir. Hiç yazı kullanmadan ya da çok az sözle, ağırlıklı olarak görsel bir imge ile herkesin (değişik yaş, dil ve kültürden) kolayca zaman yitirmeden algılayabileceği bildirişim araçlarıdır” (Çavuşoğlu, 1996:1).

Şekil: 4. Piktogram Önekleri (Yazar, 2010: 170)).

Yukio Ota’ya göre, piktogram, “Anlamı işaret eden bir form içeren ve insanların bu formun anlamını kavramlarını sağlayan grafik bir sembol türüdür” (1987:10). Ancak Ota, diğer sembollerden farklı olarak piktogramın dilsel bir sembol olarak değerlendirilemeyeceğini, çünkü, piktogramın özelliğinin dilin tersine ön bir çalışmaya gerek olmadan hemen ve uluslararası olarak anlaşılabilmesini sağlayan iletişim etkisi olduğunu belirtmektedir.

2.2.1.3. Sembol

Latince ‘Symbolum’ kelimesinden gelen ve batı dillerinden Türkçe’ye aktarılan sembol kavramı Türkçe’deki ‘Timsal’ ve ‘Remiz’ kelimelerinin karşılığıdır. Sözcük anlamıyla sembol, ‘devam edegelen ve bir başka şey gösteren bir şey’, önce soyut bir şey; temsil eden bir nesne amblem, bir yazılı işaret (marka, damga, arma v.s.) harf, remiz’, matematik ve kimya’da olduğu gibi bir nesnenin niteliğini, sınıfını, özelliğini, niceliğini gösteren şey, işaret gibi açıklamalar yapılabilir.

Şekil: 5. Günümüzde Kullanılan Çeşitli Sembol Örnekleri (Akın, 2006: 38-74).

Türk Dil Kurumu, sembol'ü simge tanımı ile eş anlamlı kullanmakta ve şöyle tanımlamaktadır: Duyularla ifade edilemeyen bir şeyi ifade eden somut nesne veya işaret-remiz, rumuz, timsal, simge; Bayrak vatanın sembolüdür. Baykuş ve karga uğursuzluğun, merkep bölüğü, domuz pisliğinin, kaz alıklığının, aslan cesaretin, at zeka ve adaletin, köpek sadakatin, bülbül aşkın, kelebek gençliğin işaret ve sembolü olmuştur (Haşim, 1988: 1278). Uçar'a göre, "Sembol, (simge) sözcüğünü, bir kavramı temsil eden somut bir şekil, bir nesne, bir işaret, bir söz ya da bir hareket tanımıyla açıklayabiliriz" (2004: 24).

Semboller; grafik, temsili ve alfabetik türde olabilmektedirler.

Grafik Semboller; Örneğin, Hristiyanlığın sembolü, 'Haç', İslam ve Hristiyan ülkelerin yardım örgütlerinin sembolü 'Kızılay' ve 'Kızılhaç'tır.

Temsili Semboller; Örneğin, Fransa'nın sembolü, Marianne, İngilizlerin, John Bull, ABD'nin Sam Amca gibi insan figürleri ya da Rusya için; ayı, ABD için; kartal, İngiltere için; buldog gibi hayvan figürleri temsili sembol olabilmektedir.

Alfabetik Semboller; Örneğin, potasyum elementinin simgesi 'K', demir simgesi 'Fe' olabilir (Ana Britannica, 1988: 385).

3. İşaret, Piktogram ve Sembollerin Kullanım Alanlarına Göre İnsan Davranışları Üzerindeki Etkileri

Yaşamımızdan çıkarmanın mümkün olmadığı işaret, piktogram ve semboller günümüzde evrenimizin bir parçası olmuşlardır. Sokakta, trafikte, turistik bölgelerde, havaalanlarında, evimizde, TV kumandasında, alış-verişte, ambalajlarda, otel ve motel gibi dünyada ayrı ayrı uluslara ait benzer işlevli farklı kullanım alanlarında görülen görsel iletişim araçları tek bir standart biçimi yansıtmayıp, aralarında küçük ayrımlar olsa da zorunlu uluslararası trafik işaretleri dışında her zaman her yerde çoğunlukla aynı anlamda kullanılmaktadırlar. Değişik amaçlar için kullanılan binlerce işaret, piktogram ve semboller insanların çevreyi anlamasında, nesnelere amaçları doğrultusunda kullanmasında ve toplumsal ilişkilerin düzenlenmesinde önemli işlevlere sahiptirler.

Yapılan araştırmalara göre insanların çoğunun diğer ülkelerin insanların dillerini öğrenmede kayıtsız kaldıkları bir gerçektir. Bu nedenle işaret, piktogram ve sembollerden oluşturulan görsel bir dil daha da önem kazanmaktadır. "Günümüzde hızla gelişen toplumlararası ilişkiler, bilgi patlaması, nüfus patlaması ve hızlı ulaşım koşulları işaret, piktogram ve sembellere evrensel boyutlar kazandırmaktadır" (Erhan, 1978:47).

Bir Çin atasözü; "Bir resim bin sözcükten daha etkilidir" (Erem, 1994:47) der. Örneğin; bir kıravatın nasıl bağlanacağını karşısındakine öğretmeye çalışan bir kimse az sonra görecek ki, karşısındaki kişi anlamamakta, kendisi de bunu anlatmayı bir türlü becerememektedir. Yapılan tarifler yazıya dökülse bile yeterince etkili olamamaktadır. Oysa

bu işi bir dizi resimle görsel olarak anlatmak daha verimli ve açıklayıcı olacaktır” (Başkan, 1988:68-69).

Çevremizdeki işaret, piktogram ve sembolleri doğru anlamlandırabilmek için gerekli bilgiye ve duyarlılığa sahip olmalıyız. Ketenci ve Bilgili’ye göre, “Semboller ve işaretler kimi zaman bizi yönlendirir, kimi zaman bilgilendirir, kimi zaman ikaz eder, kimi zaman engeller ve kimi zaman da güzelliği ve sevimliliğiyle bizi tebessüm ettirir” (2006: 271). Görsel iletişimin her kategorisinde kullanılan sembol, işaret ve piktogramların bireyler üzerindeki etkisi çözümlenebilir düzeyleriyle bağlantılıdır. Çözümleme ise anlama ve anlamlandırma süreciyle ilgilidir. Anlamlandırma doğrudan doğruya bir işarete, bir sembole veya bir piktograma bağlı bildiriye dayanmaktadır. Böylece yeni durum için sağlanmak istenen davranış biçimi ya da iletilmek istenen bilgi geçmiş deneylerimize dayanarak çağrışım yoluyla oluşturulabilir. İster insan tarafından tasarlanmış olsun, isterse gök gürültüsü, şimşek gibi doğal olay şeklinde olsun, insanoğlu toplumsal ve fiziksel çevresinden kendine ulaşan mesajlara tüm duyu organları yoluyla açık durumdadır. Bu bakımdan, insanların gereksinim duydukları mesajları diğerleri arasından seçerek almaları ya da iletinin öne çıkararak kendini farketmesi, onun hızına, yoğunluğuna, ivmesine, anlaşılabilirliğine, karmaşıklığına veya basitliğine bağlıdır.

Görsel iletişim araçlarının anlamlandırılması insan davranışlarıyla yakından ilgilidir. Çevresiyle sürekli bilgi alışverişinde bulunan insan, çevreden aldığı uyaranlar sonucu bazı davranışlarda bulunur. Bu davranışları ise psikolojik ve fizyolojik etmenler belirler. “İnsanlarda fizyolojik etmenler görsel, duysal ve dokunsal olarak gelişmektedir” (Başer, 1994:48). İnsanlar üzerinde psikolojik veya fizyolojik etkinin oluşabilmesi için öncelikle iletişim aracının görülmesi gerekir. Fiziksel olarak gözde başlayan görme olayı sinirler kanalıyla fizyolojik olarak beyine iletilerek hücrelerin uyarılması sonucu psikolojik etkiler ortaya çıkar ve davranış gerçekleşir.

İşaret, piktogram ve semboller kullanım alanlarında insanların sosyo-kültürel durumlarına, zekasına, eğitimine, edindiği deneyimlere, estetik değerlere ve içinde bulunduğu toplumun olgularına göre anlamlandırılabilirler. Örneğin; yönü ifade eden ‘ok’ işareti, kırılma gösteren ‘kırık kadeh’ piktogramı ve yağmuru simgeleyen ‘şemsiye’ piktogramı Çin’den Amerika Birleşik Devletleri’ne gönderilecek ve içinde oyuncak bulunan karton kutunun üzerinde yer almaktadır. Kutunun içindekiler hakkında bilgi veren bu üç görsel iletişim aracı birbirinin dilinden anlamayan farklı ülke insanlarına ortak bir dil görevi yaparak ok işareti ile ‘bu yönde’, bir kadeh ile ‘kırılabilir eşya’, bir şemsiye ile ‘kuru muhafaza ediniz’ mesajları etkili şekilde verilmeye çalışılmıştır.

Tüketim ürünlerinin ambalajları üzerinde günümüzde görmeye alışık olduğumuz birçok işaret vardır. Bunlardan ikisi; ‘geri dönüşüm işareti’ ve ‘çöp kutusuna çöp atan insan’ piktogramıdır. Burada anlatılmak istenen; bu ürünün geri dönüşümlü olduğudur ve aynı tür üründen olan atıkların çöp kutularına atılarak toplanmasıdır. Örnekler daha da çoğaltılabilir. Örneğin; ‘mavi’ soğuk, ‘kırmızı’ sıcak renk olduğundan bu renkler musluklar üzerinde sıcak ve soğuk su vanalarını birbirinden ayırmak amacıyla kullanılmaktadır. Ancak, renklerin kullanıldığı topluma göre farklılık gösterdiği de görülmektedir. “Örneğin, birçok kültürde ‘yas’ rengi ‘siyah’ olarak düşünülürken uzakdoğu kültüründe ‘beyazdır’. Aynı şekilde ‘kırmızı’ bir ABD’li için ‘tehlike’ işaret ederken bir Çinli için ‘saadet’ anlamına gelebilmektedir” (Seylan, 2005:102). Öte yandan çalışma alanlarında her meslek grubu İşaret, piktogram ve sembolleri kendilerine hitap edecek şekilde kullanabilmektedirler.

4. Semiyotik Açından İşaret, Piktogram ve Sembollerin Değerlendirilmesi

Semiyotik, toplumsal yaşamda insanların birbirleriyle ilişki kurmalarını sağlayan ve işaret sistemlerini inceleyen, anlamlandıran, sınıflandıran bir bilim dalıdır. Buna ek olarak, belirtme, bilişim, bildirişim, iletişim ve haberleşmeye ilişkin olay ve olgular üzerinde çalışan, genel teori ve anlam sistemlerini inceleyen bilimlerin metodolojisi olarak semiyotik ölçütlerin, tasarım sürecinde kullanılması, görsel iletişimdeki olumsuzlukların giderilmesi ve çözümün geçerliliği açısından önem taşımaktadır. Mantıkcı ve metodolojist “W. Morris, A. Torski ve Alman Okulunun temsilcisi R. Carnap tarafından dil ve dilden sayılan iletişim araçları kuramı olan semiyotik, üç düzeyde incelenmiştir” (Vardar, Arıklı, 1969: 7-10). Lutz Gotze bu üç düzeyi şöyle açıklamaktadır:

Semantik (Semantic) Düzeyde: İşaretler ve sembollerin belirledikleri nesnelere ya da kavramlarla olan anlamsal ilişkiler ele alınmaktadır. Sembol anlamsal olarak mesajı iyi iletebiliyor mu? Değişik ülkelerin insanları bu işareti anlayabiliyor mu? Değişik yaş grubundaki insanlar anlayabiliyor mu? Bu sembol daha önce bu anlamda kullanıldı mı? Bu sembolün anlamı tahmin edilebilir mi? Bilgi iletimi ile ilgisi olmayan öge içeriyor mu?

Sentaktik (Syntax) Düzeyde: İşaret ve sembollerin diğer işaret ve sembollerle ilişkilerini mantık kuralları çerçevesinde inceler. Bu sembolün görünüşü nasıl? Bu sembolü oluşturan öğelerin birbiriyle ilişkisi ve uyumu iyi mi? Bu sembolün diğer sembol ve işaretlerle ilişkisi nasıl? Sembolün bütününde yer alan yapısal elemanların kullanılışı mantıklı mı? Bu sembolün içerdiği en önemli öge öncelikle algılanabiliyor mu?

Pragmatik (Pragmatic) Düzeyde: İşaretleri kullananlar ile işaretler arasındaki ilişki ele alınmaktadır (1987: 3). İnsanlar bu sembolleri belirli bir uzaklıktan görebiliyor mu? Bu sembol görsel algılamayı olumsuz yönde etkileyen koşullardan etkileniyor mu? Bu sembolün kasıtlı olarak zarar verme özelliği var mı? Bu sembol büyütülebilir, küçültülebilir ve kolayca çoğaltılabilir mi? (Pierce, 1996: 4).

Semiyotik ölçütlere göre tasarlanan işaret, piktogram ve sembollerin yapısal, anlamsal ve toplumsal özellikleri saptanabilir ve geçerliliği kanıtlanabilir.

5. Sonuç

Farkında olunan ya da olunmayan ancak yaşamı etkileyen işaret sistemleri insan gereksinmelerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Başlangıçta mağara duvarlarına çizilen resimsel-işlevsel semboller, günümüzde uluslararası ortak bir dil oluşturmak amacıyla yaşamın her alanında gittikçe yaygınlaşmaya başlamıştır.

Doğadaki işaretleri binlerce yıldan beri gözlemleyen insan, rastlantısal olarak çizebildiğini keşfettikten sonra, bilinçli bir anlatımla şekiller ve resimler çizerken düşüncelerini somutlaştırabilmiştir. Bunun sonucu olarak görsel bildirişimi sağlayan semboller, piktogramlar ve işaretler insanlığın dil, kültür, din gibi farklılıkları olsa da ortak sorunlarına görsel bir dil ortaklığı oluşturmaları bakımından evrensel boyutlar kazanmıştır.

İnsanların algılama ve davranış biçimlerindeki ortak içgüdüsellik araştırıldığında birçok olay, durum, renk ve biçim karşısında aynı özellikleri gösterdikleri gözlemlenmiştir. Bundan hareketle, görsel bildirişim simgelerinin, gelecekteki ortak dil ve kültüre sahip olma umutlarına çözüm olabileceği söylenebilir. Günümüzde özellikle birçok ülke insanının bir araya geldiği olimpiyat oyunlarında evrensel ortak bir dil olarak görsel bildirişim simgelerinden etkin şekilde yararlanılmaktadır. Ancak, hızla gelişen teknoloji ve her geçen gün yeni boyutlar kazanan insanlararası ilişkiler, görsel bildirişim simgelerinin her yerde ve koşulda tüm insanlar tarafından doğru algılanması bakımından sistematik hale getirilmesini zorunlu kılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKIN, Erdinç, (2006), **Görsel İletişimde Mağaradan Markaya**, İst.: Alternatif Yay.
- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**,(1988),Cilt:11, İst.: Ana Yayınları.
- BAŞER, Mürvet Beis, (1994), “Görsel İletişimde Piktogram ve Sembollerin İnsan Üzerindeki Etkileri”, (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**), Anadolu Ün. SBE.
- BAŞKAN, Özcan, (1988), **Bildirişim – İnsan Dili ve Ötesi**, İst.: Altın Kitaplar Yay.
- BEKTAŞ, Dilek, (1992), **Çağdaş Grafik Tasarımın Gelişimi**, İst.: Promat A.Ş. Yay.
- BERGER, John, (1993), **Görme Biçimleri**, İstanbul: Metis Yayınları.
- COLLINS, John, (2000), **Kendi Kendini Geliştirme Programı Başarılı Sunum**,(Çev.), Ali Cevdet Akkoyunlu, İstanbul: Doğan Kitap Yayınları.
- ÇAVUŞOĞLU, Senih, (1996), “Kentiçi Çevre Grafığı Üzerine Bir Uygulama Çalışması”, (**Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Eseri Raporu**, H.Ü. , SBE.
- ERGİN, Akif, (1995), **Öğretim Teknolojisi İletişim**, Ankara: Pegem Yayınları.
- ERGÜVEN, Mehmet, (1992), **Yoruma Doğru**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- ERHAN, İlhan, (1978), **Endüstri Tasarımında Kullanıcı-Araç İlişkileri Açısından Görsel Bildirişim**, İstanbul: Devlet Güzel Sanatlar Akademisi Yayınları, No: 84.
- KETENCİ, H. Fehmi, Can Bilgili, (2006), **Görsel İletişim ve Grafik Tasarım**, İstanbul: Beta Yayınları.
- ÖZER, A. Kadir, (1995), **İletişimsizlik Becerisi**, İstanbul: Varlık Yayınları.
- PIERCE, Todd, (1996), **The International Pictograms Standard**, Cincinnati, Ohio: Published by ST Publications, Inc.
- QUAİL, D. Mc., Sven Windahl, (1994), **Kitle İletişim Çalışmaları İçin İletişim Modelleri**, (Çev.), Banu Dağtaş, Uğur Demiray, Eskişehir: Anadolu Üniv. Eğitim Sağlık ve Bilimsel Araştırma Ç. Vakfı Yay. No:92.
- RUELLE, David, (1995), **Rastlantı ve Kaos**, (Çev.), Deniz Yurtören, Ankara: Tübitak Yayınları.
- SAN, İnci, (1983), **Sanat Eğitimi Kuramları**, Ankara: Tan Yayınları.
- SEYLAN, Ali, (2005), **Temel Tasarım**, Ankara: Dağdelen Basın Yay. Ltd. Şt. Yay.
- SILLARS, Stuart, (1995), **İletişim**,(Çev.), N. Akın, O. Tokgöz, Ankara: Özgün Yay.
- SÖZEN, Metin, Uğur Tanyeli, (1992), **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- STIEBNER, Erhardt, Diether Urban, (1982), **Zeichen Signets Emblems**, München

Bruckmann, ISBN: 3765418609. GERMANY.

UÇAR, T. Fikret, (2004), **Görsel İletişim ve Grafik Tasarım**, İst.: İnkılap Kit. Yay.

VARDAR, Berke, (1982), **Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri**, Ankara: TDK.Yay.

VARDAR, Arıklı, N. Arıklı, (1969), **Semantik Akımları**, İst.: Yeni İnsan Yayınları.

YAZAR, Tarık, (2010), “Ondokuz Mayıs Üniversitesi Atakum Kampüsü Bağlamında Görsel Bildirişim Simgelerinin Tasarım ve Uygulama Sorunlarına Genel Bir Bakış ve Model Önerisi”, (**Yayınlanmamış Sanatta Yeterlik Tezi, OMÜ SBE**).

ZILLIOĞLU, Merih, 1993. **İletişim Nedir?**, İstanbul: Cem Yayınevi.

<http://www.rtukisaretler.gov.tr/RTUK/index.jsp>, 28.08.2010